

Święta Apollonia – patronka dentystów w malarstwie europejskim

Saint Apollonia – patroness of dentistry
in European works of art

Izabela Stwora¹, Katarzyna Wilemska-Kucharzewska², Marek Kucharzewski³

STRESZCZENIE

Wiedza o życiu św. Apolonii jest niewielka. Wiadomo, że mieszkała w Aleksandrii pod koniec III wieku. Była katolicką zakonnicą. Podczas pogromu chrześcijan w Aleksandrii torturowano ją, połamano jej szczękę i powybijano wszystkie zęby, a następnie spalono na stosie. Jej męczeńska śmierć na długo stała się tematem wielu grafik, obrazów olejnych i rzeźb. W pracy autorzy omawiają tylko niektóre obrazy ukazujące świętą.

SŁOWA KLUCZOWE

św. Apollonia, malarstwo

ABSTRACT

Saint Apollonia was a saint somewhere in the early ages, therefore little is known about her life. What we do know, however, is that she was a Catholic nun and lived in Alexandria at the end of the III century. During the uprising against the Christians which took place in Alexandria, she had her jaw broken as well as her teeth smashed, thereafter, she was burned alive. Consequently, the ruthless and extremely painful tortures performed on Saint Apollonia quickly became the topic of a number of graphics, paintings and sculptures. In the following work the authors discuss only a few of the paintings in which Saint Apollonia is depicted.

KEY WORDS

Saint Apollonia, art

¹Studium Doktoranckie Wydziału Lekarskiego z Oddziałem Lekarsko-Dentystycznym w Zabrze Śląskiego Uniwersytetu Medycznego w Katowicach

²Oddział Chorób Wewnętrznych, II Szpital Czeladź PZZOZ Będzin

³Katedra i Zakład Anatomii Opisowej i Topograficznej Wydziału Lekarskiego z Oddziałem Lekarsko-Dentystycznym w Zabrze Śląskiego Uniwersytetu Medycznego w Katowicach

ADRES

DO KORESPONDENCJI:

Dr hab. n. med. Marek Kucharzewski
Katedra i Zakład
Anatomii Opisowej i Topograficznej
Wydziału Lekarskiego
z Oddziałem Lekarsko-Dentystycznym
w Zabrze
Śląskiego Uniwersytetu Medycznego
w Katowicach
ul. Jordana 19
41-808 Zabrze
tel. +48 32 272 22 01
e-mail: kucharzewskimarek@poczta.onet.pl

Ludzie żyjący w epoce średniowiecza uważali, że choroby są wywołane przez ponadnaturalne siły nieczyste. Sposobem ich zwalczania były najczęściej modły o boską pomoc. Ponieważ bezpośrednie zwracanie się do samego Boga było grzeszną zuchwałością, dlatego chorzy modlili się do świętych Kościoła. Różnorodność intencji, z jakimi chore osoby zwracały się do swoich boskich lekarzy, spowodowała, że niektórym z nich zaczęto przypisywać szczególne moce w uzdrawianiu określonego typu schorzeń. Nazwano ich patronami poszczególnych chorób i dolegliwości. Najczęściej miano to zdobywali święci z powodu cierpień fizycznych, jakich sami doznali za życia. Jedną z takich osób jest święta Apolonia – patronka dentystów oraz osób cierpiących na bóle zębów [1,2,3].

Wiedza o życiu św. Apolonii jest niewielka. Urodziła się w Aleksandrii w Egipcie pod koniec II w. Była diakonisą Kościoła Aleksandryjskiego, czyli katolicką zakonnicą, i znaną ze świętości kobietą. Pierwszy historyk Kościoła, Euzebiusz z Cezarei Palestyńskiej, w swoim dziele *Historia kościelna (Historia ecclesiastica)* cytuje list św. Dionizego Aleksandryjskiego, biskupa Aleksandrii, do Fabiusza, biskupa Antiochii. Nie wiadomo, czy św. Dionizy sam był naocznym świadkiem wydarzeń, które opisał w liście, czy znał je tylko z przekazu innych osób. Z tej korespondencji dowiadujemy się o męczeństwie Apolonii w czasie prześladowania chrześcijan w Egipcie, jakie miały miejsce za panowania cesarza Decjusza.

Pod koniec 248 r. lub na początku 249 r. w Aleksandrii zaczęły się pogromy wyznawców nowej wiary. Uprzedzając rozkazy cesarza, niejaki Divinus podburzył tłum ludzi przeciwko chrześcijanom. Napadano na ich domy, wywlekano siłą z mieszkań, szarpano ich ciała, wyłupiano im oczy, zabijano, a dobytek grabiono. W takich też okolicznościach zginęła św. Apolonia. Była wówczas starszą kobietą. Wywleczono ją z domu za włosy, wybito wszystkie zęby, połamano szczękę. Oto fragment listu św. Dionizego „*Apolonia była już podeszła wiekiem, a jednak poganie nie zważając na to, rzucili się na nią, złamali jej szczękę i wybili zęby. Następnie rozszalały żądzą krwi dziki tłum rozpalili stos za miastem i zagrozili świętej, że ją spali żywcem, jeżeli nie będzie złorzeczyć Chrystusowi. Na to święta poprosiła o chwilę namysłu i, gdy była od ich rąk wolna, niespodziewanie sama rzuciła się w ogień*” [1,2,3,4,5].

Św. Apolonia zdobyła się na ten heroiczny akt z obawy, by poganie nowymi torturami i powolną śmiercią na stosie nie złamali jej woli. Nie była to więc śmierć samobójcza, ale bohaterkie oddanie życia za najwyższą wartość – wieczne zbawienie. Czyn Apolonii stał się dla chrześcijan przykładem stałości w wierze. Jej kult bardzo szybko zaczął się rozszerzać zarówno na Wschodzie, jak i na Zachodzie. Ku jej czci wznoszono liczne świątynie. Część relikwii świętej przechowywano w nieistniejącym już kościele św. Apolonii w Rzymie, głowę w kościele św. Marii na Zatybrzu, ręce w bazylice św. Wawrzyńca za Murami, pozostałe – w kościele jezuitów w Antwerpii i katedrze w Kolonii. Jej legenda trwa jako symbol Boskiej opieki nad osobami cierpiącymi.

Zwyczajowo św. Apolonia stała się patronką lekarzy dentystów [1]. W XIII w. została wpisana do kalendarza powszechnego, ale papież Paweł VI w dniu 14 lutego 1969 r. skreślił ją i pozostawił w kalendarzach partykularnych [6,7].

Bardzo okrutne i bolesne tortury, jakim została poddana, długo (od średniowiecza po nasze stulecie) pozostawały tematem wielu grafik, obrazów olejnych i rzeźb. W malarstwie kościelnym św. Apolonia jest przedstawiana najczęściej z obcęgami i zębem, dla przypomnienia, że zmiażdżono jej usta i wybito zęby. W ikonografii znajdujemy też obrazy ukazujące ją podczas tortur. Znane są też jej wizerunki, jako księżniczki bądź królowej, co nawiązuje do tradycji głoszącej, że była córką króla. Imię Apolonia pochodzi od łacińskiego słowa *apolinaris*, czyli poświęcony Apollinowi. Przypisuje się je osobie szlachetnej, prawdopodobnej, zdolnej do czynienia dobra drugim [1,2,3,4,5].

Fot. 1. Męczeństwo św. Apolonii – obraz namalowany przez Jana Fouqueta.

Photo 1. The martyrdom of Saint Apollonia by John Fouquet.

W niniejszej pracy przedstawiono wybrane obrazy ukazujące św. Apolonię. Jednym z nich jest *Męczeństwo św. Apolonii* (fot. 1), pędzla

Fot. 2. *Św. Apollonia* – autor nieznan, obraz datowany na XIV wiek.

Photo 2. *Saint Apollonia* – unknown author, XIV century.

Fot. 3. *Św. Apollonia* – obraz nieznanego autora z XIV w.

Photo 3. *Saint Apollonia* – unknown author, XIV century.

Jana Fouqueta (XIV w.). Ukazuje on kobietę ubraną w białe szaty, przywiązaną do deski. Jeden z oprawców ciągnie ją za włosy, dwóch sznurem miażdży jej oba podudzia, czwarty kleszczami wrywa zęby.

Inny obraz nieznanego autora, też z XIV w., przedstawia św. Apolonię siedzącą na ławce (fot. 2). Ta wersja wydaje się najbardziej prawdopodobna. Jeden kat trzyma ją za głowę, a drugi wybija świętej zęby za pomocą młotka i dłuta.

Kolejny obraz nieznanego autora również z tego samego okresu, namalowany na drewnie, ukazuje św. Apolonię już jako patronkę chorych (fot. 3). Widzimy świętą, która w jednej ręce trzyma kleszcze z zębem, a drugą położyła na jamie ustnej kłęczącego przed nią chorego.

Następne dzieło zostało namalowane przez Rogiera van der Weydena w 1445 r. Przedstawia

Fot. 4. *Św. Apollonia i św. Małgorzata* pędzla Rogiera van der Weydena (ok. 1445 r.).

Photo 4. *Saint Apollonia and Saint Margaret* by Rogier van der Weyden (ca. 1445).

on dwie święte: Apolonię i Małgorzatę (fot. 4). Obraz ten jest częścią tryptyku, którego inny fragment poświęcony jest św. Janowi Chrzcicielowi i św. Janowi Ewangelista. Na malowidle tym św. Apolonia w ręce trzyma kleszcze z zębem. Przedstawione postacie świętych wyrażają głębokie uduchowanie.

Z XIV stulecia pochodzi obraz *Męczeństwo św. Apolonii*, nieznanego malarza (fot. 5), ukazujące świętą otoczoną przez katów: jeden wrywa jej zęby kleszczami, drugi trzyma młotek gotowy do wybijania zębów, trzeci wlewa do ucha kobiety gotujący się olej.

Fot. 5. *Męczeństwo św. Apolonii* – obraz nieznanego malarza z XIV w.

Photo 5. *The martyrdom of Saint Apollonia* – unknown author, XIV century

Caspar de Crayer, przedstawiciel szkoły flamandzkiej, namalował obraz świętej po 1300 latach od wydarzeń historycznych, Apolonia została na nim ukazana jako wykwintnie ubrana dama (fot. 6). Zgodnie z duchem buńczucznego, pełnego patosu baroku, malarz wykreował stój wyrafinowany, bogaty, wykonany z ozdobnych drogich tkanin. Świętej towarzyszą putta i anioł. Unoszą i pokazują atrybuty jej męczeństwa: palmę, wieniec laurowy i połamane szczęki. Najważniejsze narzędzie użyte do okaleczenia – kleszcze z zębem, trzyma Apolonia. W takim ujęciu męczeństwo jest kontrastem w stosunku do spokojnego wyrazu twarzy Świętej. To nie jest średniowieczny obraz przedstawiający etapy męczeństwa, to wizerunek kobiety, która swoim spokojem budzi zaufanie oraz wiarę w Boga i moc uzdrowienia.

Fot. 6. *Św. Apolonia*, obraz namalowany przez Caspara de Crayera.

Photo 6. *Saint Apollonia* by Caspar de Crayer.

Także obraz słynnego hiszpańskiego malarza Francisca Zurbarana ukazuje piękną, młodą kobietę. Bohaterka ubrana jest w strój charakterystyczny dla ówczesnego dworu hiszpańskiego czasów Filipa IV (fot. 7). Jej znakami rozpoznawczymi są palma i kleszcze. Urok i elegancję świętej podkreślają nie tylko wyrafinowane odzienie, ale również wykwintny gest oraz łagodny i spokojny wyraz twarzy. Malarz przedstawił ją jako księżniczkę bądź królową, co nawiązuje do tradycji głoszącej, że była córką króla. Święta trzyma szczypce i palmę męczeństwa [8]. Wizerunek ten bardzo różni się od wcześniejszych średniowiecznych malowanych wyobrażeń św. Apolonii. Dla malarzy średniowiecza najważniejszy był przekaz makabrycznych tortur.

Wymienione w pracy obrazy ukazujące męczeństwo św. Apolonii oraz jej portrety pozwalają poznać, jak w ciągu wieków zmieniało się podejście malarzy do tego tematu. W średniowieczu przedstawiano ją jako męczennicę, której wrywano zęby, łamano kości czy wlewano do ucha rozgrzany olej. W wiekach późniejszych ukazywano ją jako młodą, dostojną, dobrze ubraną kobietę, która trzyma w ręce

Fot. 7. Św. Apollonia – obraz Francisco de Zurbarana (1636 r.).
Photo 7. *Saint Apollonia* by Francisco de Zurbarán in 1636.

Ryc. 8. Św. Apollonia obraz nieznanego autora z XVII w.
Photo 8. *Saint Apollonia* – unknown author, XVII century.

kleszcze – narzędzie służące do wrywania zębów.

Z powodu męczeństwa św. Apollonia została uznana za patronkę dentystów oraz orędowniczkę w przypadku bólu oraz chorób zębów i dziąseł.

PIŚMIENNICTWO

1. Eysiak-Seichter M., Eysiak M. Święta Apollonia – patronka dentystów. *Czas. Stomatol.* 2006; 59: 285–288.
2. Donnelly R. Saint Apollonia The Patron Saint of Dentistry. *J. Hist. Dent.* 2005; 53: 97–100.
3. Trefz H. Saint Apollonia – patron saint against toothache. *Quintessenz J.* 1998; 18: 189–190.
4. Siutti U. Apollonia, Patron Saint of Dentistry. *Rev. Musco Fac. Odontol. B. Aires* 1993; 8: 20–25.
5. Kelly H. Saint Apollonia – The Patron Saint of Dentistry. *SQPN*, 2010; 2–11.
6. Gadacz T., Milerski B. *Religia. Encyklopedia PWN*, Warszawa 2001, 296.
7. Niewęglowski W. *Leksykon Świętych*. PWN, Warszawa 1998, 33.
8. Monagle I., Sawkins A. Historical analysis of Zurbarán's Saint Apollonia. *J. Hist. Dent.* 2008; 56: 131–132.

Zdjęcia obrazów pochodzą ze strony internetowej The History of Dentistry – www.namibiadent.com oraz oficjalnych stron muzeów, w których są wystawiane.